

Колкутіна В. В.<https://orcid.org/0000-0002-3823-8415>

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ: ІСТОРИОСОФСЬКА РЕЦЕПЦІЯ

У статті вивчено літературно-критичні розвідки В. Просалової, Л. Демської-Будзуляк, Я. Поліщука, написаними у першій десятилітті ХХІ століття, в яких досліджувалися колективні або ж авторські історії літератур І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка.

Підкреслено, що історико-літературні праці (колективні та авторські історії літератур), попри їх прагнення до об'єктивності та наукової системності, залишаються інтерпретаційними моделями. Усвідомлення цього відкриває простір для авторів літературно-критичних розвідок спрямувати власні дослідження на аналіз цих самих історій літератур – їх концептуальних рамок, методологічних рішень і нарративних стратегій. Саме тому виникає необхідність у літературній критиці особливого типу – критиці, спрямованій на аналіз історії літератури як дискурсивної конструкції.

Наголошено, що сучасні літературознавці, занурюючись в дослідження історії літератури, що здійснили велетні українського слова, певною мірою намагались реконструювати й осмислити не лише авторський задум і поетикальні особливості текстів, а й ті дискурсивно-комунікативні механізми, через які літературний твір входить у простір культури, взаємодіє з читачем і продукує смисли в конкретному історичному та соціальному контексті. Такий підхід засвідчує розуміння літератури як живого процесу смислотворення, де текст, інтерпретатор і рецептивна спільнота перебувають у постійному діалозі, а художнє слово постає чинником формування.

Простежено, що історик літератури в цьому процесі постає ключовим комунікативним посередником: він не лише структурує літературний матеріал, а й моделює образ читача, окреслює горизонти його розуміння, задає координати рецепції. Відтак дискурсивні стратегії історії літератури впливають на формування культурної пам'яті, канону та ціннісних орієнтирів, водночас залишаючись відкритими до перегляду й корекції. У такій перспективі художнє слово письменника в процесі інтерпретації постає чинником формування інтелектуального, етичного й ціннісного досвіду спільноти, а історія літератури – простором комунікативного діалогу між минулим і сучасним.

Досліджені нами літературно-критичні статті переконують, що в українській літературній історіографії усталена система щодо написання авторських і колективних історій літератур не сформувалась. Автор літературної статті виступає не нейтральним реєстратором історико-літературних фактів, а суб'єктом смислотворення, який пропонує власну інтелектуальну візію літературного процесу, проєктуючи її крізь призму теоретичних дискурсів і культурних запитів І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова. Завдяки цьому історія літератури постає як відкрита, варіативна система уявлень, де науковий аналіз поєднується з особистісним баченням дослідника, а сама літературна минувшина осмислюється не лише як об'єкт знання, а як рухома картина, простір актуального діалогу між минулим і теперішнім.

Ключові слова: літературознавчі студії, історіософія, візія, літературна критика, історик літератури, історичний розвиток.

Постановка проблеми. Коли історики літератури в авторських та колективних працях презентували власні концептуальні моделі, вони дотримувалися все-таки усталених теоретико-методологічних понять: як правило, структурували матеріал, дотримуючись хронологічного

викладу життя та творчості митця, термінології, періодизації, стильової та жанрової парадигми. Не завжди враховувалась система поглядів письменників, їх значення у світовому процесі або ж комплексна поетика творів. Це обумовлювалось науковим підходом до розуміння історії літера-

тури, об'єктивністю, інституційними вимогами академічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На наш погляд, рецепцією й історіографією науки про літературу суттєво займалися в Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича, про що свідчать матеріали Міжнародних літературознавчих конференцій [1].

Науковці, користуючись тими чи тими методологіями, здійснювали відповідні науково-критичні операції для виявлення літературних феноменів та осмислення зв'язків між ними. Наприклад, романтичні концепції формувалися на підставі конфлікту ідеї та реалій, можливого й дійсного, формування національної свідомості на телеологічній основі, художнього мислення автора-деміурга. Позитивісти абсолютизували ідею каузальності художнього світу, залежного від поза художніх впливів. Безперечно, і ті, й інші мали право на презентацію власних концепцій, теорій, поглядів. Українська історіографія, представлена іменами І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова трактувала літературний процес як вияв національної сутності, з одного боку, і як відкриту систему, з іншого. Натомість, єдиного теоретико-методологічного літературознавчого алгоритму, який би розкривав художній дивосвіт того чи іншого митця, до сьогодні не вироблено. Відтоді, на наш погляд, історико-літературні праці (колективні та авторські історії літератур), попри їх прагнення до об'єктивності та наукової системності, залишаються *інтерпретаційними моделями*. Усвідомлення цього відкриває простір для авторів літературно-критичних розвідок спрямувати власні дослідження на аналіз цих самих історій літератур – їх концептуальних рамок, методологічних рішень і наративних стратегій. Саме тому виникає необхідність у літературній критиці особливого типу – критиці, спрямованій на аналіз історії літератури як *дискурсивної конструкції*. У вивченні цього процесу полягає мета нашого дослідження. Ми будемо послуговуватися літературно-критичними розвідками, написаними у перші десятиліття ХХІ століття Вірою Просаловою, Лесею Демською-Будзуляк, Ярославом Поліщуком, які досліджували колективні або ж індивідуальні історії літератур авторства І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова.

Виклад основного матеріалу. Яким би шедевральним не був літературний твір, без сприймання читачем він не носитиме повноцінного худож-

нього й культурного значення, адже саме в акті читання та рецепції текст набуває життя, нових сенсів і здатен впливати на суспільну свідомість загалом чи конкретну людину зокрема, формувати цінності, ініціювати діалог чи викликати зміни в соціальному чи особистому досвіді. У такий спосіб формується своєрідне комунікативно-дискурсивне поле, «сенсорно» творча атмосфера, коли читацьке сприйняття відгукується на те, про що йдеться у мистецькому витворі. На нашу думку, сучасні літературознавці, занурюючись в дослідження історії літератури, що здійснили велетні українського слова, певною мірою намагались реконструювати й осмислити не лише авторський задум і поетикальні особливості текстів, а й ті дискурсивно-комунікативні механізми, через які літературний твір входить у простір культури, взаємодіє з читачем і продукує смисли в *конкретному історичному та соціальному контексті*. Такий підхід засвідчує розуміння літератури як живого процесу смислотворення, де текст, інтерпретатор і рецептивна спільнота перебувають у постійному діалозі, а художнє слово постає чинником формування цієї взаємодії. Тому, на наш погляд, у літературно-критичних розвідках авторства В. Просалової, Л. Демської-Будзуляк, Я. Поліщука ми виокремимо та вивчимо наступні складові: *постать історика літератури, дискурсивний предмет дослідження, який він здійснює в колективній чи авторській історіях літератур, рецептивні моделі, що передбачають певний образ читача й горизонти його розуміння*. Це дає нам можливість констатувати: історія літератури постає не як статичний реєстр фактів й імен, а як динамічний комунікативний простір, у якому поєднуються авторські інтенції, наукові інтерпретації та актуальні соціокультурні запити.

Сучасні українські літературознавці, досліджуючи історіографію, передусім розкривали питання: хто такий історик літератури. Історіографія як модель пізнання «є способом присвоєння досвіду Іншого як власного» (Я. Поліщук). Нею користується історик літератури, стаючи для читача провідником до авторського всесвіту. У своїй розвідці «Авторські історії української літератури в першій половині ХХ ст.: тенденції, проблеми, здобутки» Віра Просалова звертаючись до досвіду Івана Франка як історика літератури, зазначала: «Одним із найважливіших питань, яке потребувало відповіді, лишалося поняття «історія літератури», саме тому І.Франко розпочав свою працю з відповіді на нього. «Трактуючи історію літератури як частину культурної історії

своєї нації, він ... мусить підносити в її появах усе важне з культурного погляду, в позитивнім і негативнім змислі, та, з другого боку, не може обмежуватися на самім малюванні того культурного тла, бо все ж таки історію літератури творять переважно визначні, творчі одиниці, що підносяться духом понад загал, не раз відгадують його стремління, а іноді показують нові шляхи розвою» [4, с. 51]. Отже, дослідник літератури, на думку В. Просалової, насамперед наголошував на значенні творчих особистостей для літературного розвою, однак свою історію не намагався звести до них» [4, с. 51]. Авторка статті обґрунтовувала ті причини, котрі змусили Івана Франка увести в науковий обіг невідомі твори давньої української літератури, що дало змогу йому «реставрувати» сторінки давнього письменства [4, с. 51].

Історик літератури у процесі наукового осмислення літературного розвитку має послідовно здійснювати диференціацію літературних явищ, творчих постатей і художніх практик, зважаючи на їхню естетичну вагу, інноваційний потенціал та вплив на подальшу еволюцію літературного процесу. Такий підхід унеможливорює механічне вирівнювання письменників і текстів за принципом формальної присутності в певному хронологічному відтинку та сприяє адекватному розумінню ієрархії літературних фактів. У цьому контексті принципово важливо розрізнити митців, чия творчість стала чинником якісного зламу або формування нових художніх парадигм, і тих, хто, не продукуючи радикально нових естетичних моделей, виконував підготовчу, перехідну чи медіативну функцію в літературному русі.

Вивчаючи авторські концепції літератур Івана Франка, С. Єфремова, М. Грушевського, М. Зерова, Б. Лепкого, Віра Просалова наголошує на тому, «які твори мають репрезентувати того чи іншого автора». Визначальними моментами під час історіописання можуть бути факти літературної репутації як автора, його ідеологічних уподобань, так і дослідника літератури; відповідна суспільно-політична ситуація. При цьому «У будь-якій історії літератури мають урівноважуватися повнота охоплення емпіричного матеріалу і глибина його осягнення, що нерідко можуть реалізуватися як взаємовиключні тенденції: коли повнота призводить до поверховості, а глибина осмислення певного аспекту – до ігнорування інших, не менш важливих: тих чинників, що впливають на рецепцію твору в різні історичні періоди, невідповідності офіційного і читацького сприйняття художніх явищ тощо.» [4, с. 54].

Загалом, у літературно-критичній розвідці Віра Просалова порушує наступні проблеми: меншовартості історії української літератури, її оцінювання за зовнішніми, переважно російськими, аналогами, що призводить до однобокості й несправедливих характеристик; **критерії оцінювання письменників** та зменшення або перебільшення їхньої ролі в літературному процесі; періодизації, ідеологічного тиску та стильових особливостей; структурування літературного матеріалу; неповноти будь-якої інтерпретації художнього твору та суб'єктивізму авторських історій літератур.

Питання літературної класифікації, канону, компаративного дослідження літературних історіографій порушила у своїй статті Леся Демська-Будзуляк «Історія літератури в Україні – проблеми та виклики сьогодення». Дослідниця посилається на відсутність у сучасній філології «не лише корпусу української літератури, але й корпусу української літературної історіографії», на достатньо не розкриті в ній специфіку канону, точніше канонів (суспільних, політичних, ідеологічних, естетичних), які часто перебували в постійному естетико-ідеологічному протистоянні. Авторка статті стверджує, що українська історіографія, яка часто опинялася поза простором європейської, мусить сьогодні компенсувати прогалини в методологічних та практичних студіях історії національного письменства, бачити його цілісним явищем у контексті історії світової літератури.

Підсумовуючи відносні за змістом дефініції, Леся Демська-Будзуляк доходить висновку про певні спільні, характерні й для інших національних наук, «дві тенденції, згідно з якими відбуваються осмислення й розвиток науки: перше – це розуміння історії літератури як певної системи суспільних знань, покликаних обслуговувати ті чи інші соціальні, культурні, ідеологічні ідеї; друге – розуміння історії літератури як самодостатньої замкнутої структури, незалежної від соціальних, культурних чи політичних процесів, елементи якої доповнюють один одного й водночас постійно видозмінюються в інші закриті структури» [2, с. 148].

Розглянувши літературно-критичні розвідки Віри Просалової та Лесі Демської-Будзуляк ми можемо констатувати, що диференціація стилів, періодів, авторських позицій і теоретико-методологічних підходів дослідниць призводить до формування у статтях *історико-літературного дискурсу*, в центрі якого – розуміння літератури не як замкненого естетичного об'єкта, а як динамічного

процесу смислотворення, у якому текст постійно переосмислюється в діалозі з новими інтерпретаціями та соціокультурними запитами.

Історик літератури в цьому процесі постає ключовим комунікативним посередником: він не лише структурує літературний матеріал, а й моделює образ читача, окреслює горизонти його розуміння, задає координати рецепції. Відтак дискурсивні стратегії історії літератури впливають на формування культурної пам'яті, канону та ціннісних орієнтирів, водночас залишаючись відкритими до перегляду й корекції. У такій перспективі художнє слово письменника в процесі інтерпретації постає чинником формування інтелектуального, етичного й ціннісного досвіду спільноти, а історія літератури – простором комунікативного діалогу між минулим і сучасним.

В авторських історіях літератур реалізовано індивідуальні концепції дослідників, проте «їх не можна вважати виключно суб'єктивними», на чому наполягає В. Просалова, розглядаючи їх у ширшому сенсі, тому що вони «відбивали тенденції суспільно-політичного і культурного життя першої половини ХХ ст., стан літературознавчої думки того часу, крім того, особисті симпатії та антипатії дослідників, що виявилися в недооцінюванні чи, навпаки, перебільшуванні місця окремих авторів у літературному процесі, а то й цілих літературних періодів» [4, с. 57]. Присутність автора-дослідника, його голосу в аспекті літературних класифікацій першорядна «з огляду на питання можливості «об'єктивної» історії літератури» [2, с. 151]. Відповідь на питання «якою має бути історія української літератури», на думку Я. Поліщука, залежить від суб'єкта дослідження, його колективних та індивідуальних преференцій. При цьому історик «не тільки проявляє власну індивідуальність, осягаючи факти та постаті минулого та поєднуючи їх в умовну систему, він також несе відповідальність за свій конструкт, пропонуючи його для широкого читача та масової рецепції» [3, с. 46].

Світоглядно-антропологічне бачення історії літератури альтернативного традиційній історіографії притаманне Я. Поліщуку, який знаходить у ньому «певне відвернення від методів, основою яких є семантична ідентифікація літератури та аналіз текстових структур як її основного феномену». Така тенденція сприяє «оживленню літературної антропології та її різноманітних відгалужень, які ставлять в основу дослідження феномен людини, тим самим віддаляючи на другий план категорію тексту», що властиво західному й поль-

ському літературознавству. Перенесення історіографічного акценту з об'єкта на суб'єкт змінює історичну перспективу.

При цьому Я. Поліщук вказує на труднощі «проблематизування суб'єкта як центру літературознавчої інтерпретації», що «дозволяє оцінити художній текст у дзеркально оберненій проекції, надаючи смислу тому, чим раніше легковажили, себто, авторським інтенціям, за якими можна дошукуватися концептуальної позиції, ідеологічної основи» [3, с. 48]. *Література постає не просто відображення світу, а умовним творенням його заново*, подаючи дійсність на рівні тропів, послуговуючись метафорою та метонімією як засадничими чинниками, тому художня «репрезентація є радше конструктом творчої уяви, аніж зліпком дійсних фактів, причому важливість цього конструкту уяви проявляється у тому, що саме він надає певного смислу дійсності» [3, с. 48]. Як бачимо, Ярослав Поліщук відходить від традиційної історіографії, зосередженої на семантичному аналізі тексту та його структур, і переносить фокус дослідження на людину як суб'єкта творчості. Такий підхід зближує українське літературознавство із західними та польськими науковими традиціями, де ключовим стає не текст сам по собі, а людський досвід, авторські інтенції та світоглядні позиції. Зміщення уваги з об'єкта на суб'єкта змінює саму історичну перспективу інтерпретації літератури, хоча водночас ускладнює осмислення суб'єкта як центральної категорії аналізу. У цій логіці художній текст постає не дзеркальним відображенням реальності, а результатом її умовного переосмислення й конструювання через тропи, метафору та метонімію. Саме уява, а не фактографічна точність, надає дійсності смислу, що робить літературу активним чинником формування, а не лише відтворення світу.

Висновок. Таким чином, колективні й авторські історії літератури, котрі стали об'єктом вивчення у літературно-критичних статтях В. Просалової, Л. Демської-Будзуляк, Я. Поліщука, незважаючи на об'єктивність і методологічну впорядкованість, по суті є *науковими інтерпретаціями літературного процесу*, зумовленими вибором теоретичних підходів, ціннісних орієнтирів і дослідницьких акцентів. Переважно це монументальні праці, в яких представлена інтерпретація динаміки літературного життя авторства І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова. Принцип хронологічної послідовності з причинно-наслідковими зв'язками знає перегляду. Під сумнів береться повнота

охоплення літературного й історичного матеріалу, пропонується його вибірковість. Виняткового значення набуває антропологічний підхід до їх аналізу, що відводить першорядне значення не тексту, суб'єкту, який має справу з «чужим словом», роблячи його своїм. Досліджені нами літературно-критичні статті переконують, що в українській літературній історіографії усталена система щодо написання авторських і колективних історій літератур не сформувалась. Автор літературної статті виступає не нейтральним реєстратором історико-літературних фактів, а суб'єктом смис-

лотворення, який пропонує власну інтелектуальну візію літературного процесу, проєктуючи її крізь призму теоретичних дискурсів і культурних запитів І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова. Завдяки цьому історія літератури постає як відкрита, варіативна система уявлень, де науковий аналіз поєднується з особистісним баченням дослідника, а сама літературна минувшина осмислюється не лише як об'єкт знання, а як рухома картина, простір актуального діалогу між минулим і теперішнім.

Список літератури:

1. Історіографія науки про літературу : матеріали XII Міжнародної літературознавчої конференції (до 70-річчя кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 25 вересня 2015 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 104 с.
2. Демська-Буздуляк Л. Історія літератури в Україні – проблеми та виклики сьогодення. Сучасність. 2010. № 5. С. 145–153.
3. Поліщук Я. Перспектива множинності в літературній історіографії. *Філологічні семінари*. Що таке історія літератури. К., 2010. Вип. 13. С. 45.
4. Просалова В. Авторські історії української літератури в першій половині ХХ століття: тенденції, проблеми, здобутки. Режим доступу: <https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b98948ed-fa30-43aa-85f5-af7d8b2c5d17/content>

Kolkutina V. V. LITERARY STUDIES: HISTORIOSOPHICAL RECEPTION

The article examines literary-critical studies by V. Prosalova, L. Demska-Budziuliak, and Ya. Polishchuk written in the first decades of the 21st century, which analyze collective or authorial histories of literature by Ivan Franko, Mykhailo Hrushevskiy, and Mykhailo Vozniak.

It is emphasized that works of literary history (both collective and authorial histories of literature), despite their aspiration to objectivity and scholarly systematization, remain interpretive models. Awareness of this opens space for authors of literary-critical studies to direct their research toward the analysis of these very histories of literature – their conceptual frameworks, methodological decisions, and narrative strategies. For this reason, there arises a need for a special type of literary criticism: criticism aimed at analyzing the history of literature as a discursive construct.

It is noted that contemporary literary scholars, engaging with the study of literary history created by the giants of the Ukrainian word, to some extent sought to reconstruct and comprehend not only the authorial intent and the poetic features of texts, but also the discursive and communicative mechanisms through which a literary work enters the cultural space, interacts with the reader, and generates meanings within a specific historical and social context.

It is traced that the literary historian in this process appears as a key communicative mediator: not only structuring literary material, but also modeling the image of the reader, outlining the horizons of understanding, and setting the coordinates of reception. Thus, the discursive strategies of literary history influence the formation of cultural memory, the canon, and value orientations, while remaining open to revision and correction. From this perspective, the writer's artistic word in the process of interpretation becomes a factor in shaping the intellectual, ethical, and value-based experience of the community, while the history of literature becomes a space of communicative dialogue between the past and the present.

The literary-critical articles we have studied demonstrate that in Ukrainian literary historiography a stable system for writing authorial and collective histories of literature has not been formed. The author of a literary article acts not as a neutral recorder of historical-literary facts, but as a subject of meaning-making who proposes their own intellectual vision of the literary process, projecting it through the prism of theoretical discourses and cultural demands associated with Ivan Franko, Mykhailo Hrushevskiy, Mykhailo Vozniak, Mykhailo Drahomanov, Bohdan Lepky, Mykola Zerov, and Serhii Yefremov.

Keywords: literary studies, historiosophy, vision, literary criticism, literary historian, historical development.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026